

Strand 1: Art Nouveau Cities: between cosmopolitanism and local tradition

**El Modernisme d'estiueig, una arquitectura i un estil de vida:
l'arquitecte Manuel Joaquim Raspall i el Vallès Oriental**

Carme Clusellas i Pagès
Lluís Cuspinera i Font

A partir del 1900, a la comarca del Vallès Oriental es varen començar a construir els primers edificis que trencaven amb l'arquitectura de llenguatge eclèctic de l'últim terç del segle XIX. Les noves propostes arquitectòniques responien als corrents més de moda del moment: l'arquitectura autòctona, renovadora i progressista, de projecció europea que es modelava a Barcelona i que tenia la seva màxima expressió amb les obres dels arquitectes de més prestigi del moment: Lluís Domènech i Montaner, Josep Puig i Cadafalch, Antoni M. Gallissà i, més excepcionalment, Antoni Gaudí i Cornet. Un moviment que, a Catalunya, coincideix amb un moment àlgid d'afirmació nacional i que neix amb l'ànim de poder dialogar amb la resta de moviments artístics d'Europa. Aquesta eclosió arquitectònica s'estén per tot el territori català, amb una extraordinària difusió sobretot a Barcelona i a les poblacions d'estiueig del seu entorn.

Amb tot, l'arribada del modernisme al Vallès Oriental, en tant que nou estil arquitectònic, no es deu únicament a l'influència i predisposició dels arquitectes i artesans sinó que respon a una demanda explícita dels seus clients, la burgesia barcelonina i, per defecte, a la voluntat de satisfer els seus gustos per part de promotors i vilatans. Al Vallès Oriental, com en altres comarques properes a Barcelona, el desenvolupament i la presa de l'estètica modernista es va desenvolupar en paral·lel a un altra fenomen: el de l'estiueig

L'estiueig arrenca amb força a les darreries del segle XIX. Les famílies benestants barcelonines van cercar indrets propers a la capital on retirar-se a passar les llargues temporades d'estiu. De primer fugint de les epidèmies de còlera que va patir la ciutat a últims del segle XIX i després argumentant motius de salut. Els corrents higienistes,

liderats per les recomanacions del Dr. Robert, van acabar de impulsar la consolidació de petits nuclis rurals amb recursos naturals o termals com a nous centres d'estiueig. La salut esdevindrà l'excusa per gaudir d'espais naturals i de la vida al camp, idealitzat com a l'"arcàdia perduda". De fet, seran moltes les famílies que recuperaran els antics masos familiars i els adequaran per a estatjar-s'hi de nou, ara però com a senyors, i incorporant-hi totes les comoditats del moment.

La colònia, nom genèric amb que es coneixia el grup de famílies estiuejants d'un indret determinat, aportaran al territori les seves maneres de viure i les modernitats del moment - calefaccions, aigua corrent dins les cases i altres complements que seran tota una novetat, com ara el telèfon, els gramòfons o les màquines de fotografiar – i imposaran el seus gustos estètics que seran seguits, amb més o menys, intensitat pels vilatans.

El Vallès Oriental, comarca a poc més de trenta quilòmetres de la capital, havia començat a rebre les primeres famílies d'estiuejants a finals del 1800¹. D'aquell primer moment Cardedeu i la Garriga en seran les principals destinacions. Ambdues poblacions gaudien de bones comunicacions² i sobretot bon clima i paisatges naturals i, en el cas de la Garriga, la presència d'aigües termals amb estacions balneàries³ de prestigi que seran focus d'atracció de les classes benestants. Un atractiu que la Garriga compartirà amb una altra vila de la

¹ Alguns estiuejants il·lustres de Cardedeu seran, per exemple, el senador Josep Vilaseca i Moragues o l'advocat Josep Daurella i Rull, així com el diputat Marià Borrell i l'alcalde de Barcelona Joan Amat i Sormani, a més de tants altres industrials, banquers i professionals lliberals.

² A Cardedeu el ferrocarril va arribar, amb estació pròpia, el 1860 com a continuació de la línia Granollers - Maçanet. Quatre anys més tard s'obria el pas de la nova carretera de Barcelona a Girona. A la Garriga, l'any 1846 es va projectar el redreçament de l'antic camí ral que, passant per la Garriga, va esdevenir la carretera Barcelona – Vic. La línia de ferrocarril entre Barcelona i Puigcerdà va arribar el 1875.

³ Les aigües termals de la Garriga, utilitzades amb finalitats terapèutiques ja des d'època romana i medieval, van ser declarades aigües mineromedicinals d'utilitat pública per Reial ordre l'any 1860. Malgrat tot, la família Blancafort, pagesos benestants del municipi, ja havien posat en funcionament, des del 1840, el primer establiment de banys que al poc temps es convertir en una estació termal de prestigi. L'any 1874, seguint la moda del moment, s'estableixen a la Garriga els Banys Martí, posteriorment anomenat Termes Victòria, les aigües del qual van ser declarades d'utilitat pública el 1879.

comarca, Caldes de Montbui, en la qual la tradició termal també es veurà revitalitzada amb la construcció de nous establiments de banys, i per defecte, amb una petita colònia d'estiuejants.

<<Fig1>>

El creixement dels municipis del Vallès Oriental, en època contemporània, respon a aquest moment de canvi de segle i a aquest desenvolupament a redós de l'estiueig. Les bases per a la transformació havien quedat ja planificades en els primers plans d'urbanització de bona part dels municipis que, amb poc més de deu anys, començaran a acollir les noves construccions i cases d'estiuejants. La Garriga havia inaugurat el seu emblemàtic passeig arbrat el 1878, i just un any després s'aprovava el segon "*Proyecto de ensanche y rectificación de la población*", de l'arquitecte Tomàs Nualart que seria succeït per dos altres projectes més, fets pels arquitectes J. Bautista Pons (1882) i E.Fatjó (1892). També a Cardedeu, el 1875, s'havia aprovat un primer projecte de desenvolupament del sector oest, obre de l'enginyer municipal. Tots ells resulten clarament inspirats en els principis del pla Cerdà de Barcelona i dibuixen creixements racionals caracteritzats per illes, quadrangulars o rectangulars, per nous vials de traçat rectilini i ampli així com sectors d'urbanització diferenciats, i planifiquen millores com les xarxes de clavegueram, l'aigua corrent o l'enllumenat, llavors encara de gas. Els fonaments i les condicions pel creixement modern de les principals poblacions d'estiueig del Vallès Oriental quedaven establertes. Tot seguit, s'iniciaria un frenètic període de construcció de cases i residències de la mà dels més prestigiosos arquitectes del moment, la majoria per a burgesos enriquits i estiuejants barcelonins. Aquestes noves edificacions serien ja en clau modernista, exportant l'estil d'èxit de Barcelona més enllà de les fronteres de la capital.

Al Vallès Oriental trobem arquitectura modernista a les poblacions d'Aiguafreda, Figaró-Montmany, l'Ametlla, Granollers, Cardedeu, la Garriga, Cànoves-Samalús, les Franqueses, Llinars, Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines, Sant Antoni de Vilamajor o Mollet. I obres dels arquitectes més destacats del moment: Eduard M. Balcells, Francesc Berenguer, Marcel·lí Coquillat, Simó Cordoní, Josep Domènech i Mansana, Antoni M. Gallissà, Albert Juan, Jeroni Martorell, Josep M. Miró, Lluís Planas, Josep Puig

Cadafalch, Joan Rubió, Emili Sala, Josep Sala, Alexandre Soler o Rafael Sorarrain i, especialment, Manuel Joaquim Raspall, del qual destaca el ric i divers conjunt d'obra seva al Vallès Oriental. Davant la impossibilitat de comentar les obres de cadascun d'ells ens volem fixar aquí en aquelles més destacades, les que aporten major singularitat i sobretot les que millor serveixen per entendre com es manifesta el Modernisme en un territori determinat, amb una àmplia diversitat de tipologies –residencial, industrial, sanitària, pública, funerària- i clientela, la barcelonina i la pròpia població autòctona, que construirà primer residències per al lloguer d'estiuejants i més tard les seves pròpies, acceptant-se plenament el nou estil.

La primera obra modernista al Vallès Oriental és d'Antoni M. Gallissà, l'any 1900, a la Garriga. Es tracta de l'annex a la façana de migdia i pati de la casa de Mercè Pascual, vídua de Llagostera, on l'arquitecte va optar com a solució, per significar l'afegit, l'ús del totxo vist i l'obertura una gran galeria d'arcuacions apuntades. Passats dos anys, el 1902, també a la Garriga, Josep Puig i Cadafalch construeix la casa pel barceloní doctor Agustí Furriols, optant per un llenguatge neogòtic, si bé amb delicats esgrafiats similars als emprats a la casa d'Eusebi Bofill (1898) de Viladrau. Encara a la Garriga, a finals de la dècada de 1910 es construïren dues torres d'estiueig més, obra de l'arquitecte Lluís Planas i Calvet. La primera per a Artur Santamaria, al Passeig, datada l'any 1908, i la segona l'any 1909, a la ronda del Carril, per a Domènec Pujadas. Ambdues aporten al paisatge modernista de la Garriga una nova orientació estilística, inspirada en el secessionisme vienès pel que fa a l'ordre, l'equilibri i la depuració en les formes decoratives.

Un altra estil, dins el Modernisme, serà l'adoptat per Eduard M. Balcells i Buigas, qui un any després d'obtenir el títol d'arquitecte, el 1905, va esdevenir arquitecte municipal de Cerdanyola. L'any 1910 va construir una interessant torre d'estiueig per a Àngela Gual i Canudas, a Cardedeu. La casa torre, envoltada de jardí i de planta concentrada, mostra una exuberant decoració en la qual destaca la coberta amb cresteria de forja i la torre que incorpora l'escala, acabada amb un treballat coronament de ferro forjat. La casa, de la qual es conserven els plànols originals i una fotografia en procés de construcció a l'arxiu

municipal, és una reinterpretació de la seva obra més destacada, la casa Lluch de Sant Cugat del Vallès (1906), i com en aquella s'hi fan presents les formes d'inspiració gòtica en clau modernista -gàrgoles, merlets i finestrals neogòtics - amb d'altres d'inspiració naturalista que es combinen amb les aplicacions de ceràmica vidrada, especialment destacades en la tribuna de la façana principal.

<<Fig 2>>

A Granollers, ciutat capital de la comarca i important centre comercial i econòmic en l'època, s'hi succeiran un seguit de reformes i noves construccions tot just encetat el segle XX. En clau neogòtica destaca la reforma i ampliació de l'Ajuntament de Granollers realitzada el 1902 per l'arquitecte Simó Cordoní, llavors arquitecte municipal de la ciutat. En la transformació de l'antic edifici medieval entre mitgeres s'optà per elements i formes en els que preval el llenguatge neogòtic-modernista de finals del segle XIX. Elements a destacar són el balcó tribuna que emfasitza l'entrada, junt a la mitgera nord, la torre campanar de planta octogonal acabada amb una barana de traceria, que conté el rellotge, i en el costat sud un esvelt pinacle sostingut per una mènsula amb una figura femenina.

A prop de l'Ajuntament, a la plaça de les Olles, l'arquitecte Adolf Rou edificarà, l'any 1903, la casa de Josep Tardà, un edifici entre mitgeres amb façana estucada i decorada amb motius geomètrics i florals i coronada per un potent ràfec que protegeix una galeria de quatre buits. Però d'aquest primer moment, l'obra més singular serà la casa de Miquel Blanxart, al carrer Joan Prim, construïda fora de l'antic recinte murallat. La casa és fruit d'una important reforma realitzada l'any 1904 i atribuïda a l'arquitecte Jeroni Martorell, si bé no se'n té constància documental⁴. L'obra destaca pel ric repertori d'arts aplicades de llenguatge plenament modernista. A destacar el grup escultòric representant una figura

⁴ Si fos així, aquesta seria la primera obra de Jeroni Martorell, qui havia acabat la carrera tot just uns mesos abans. Si bé en la premsa del moment, l'obra s'atribueix a l'arquitecte municipal Simó Cordoní. Amb tot, l'estil i alguns trets estilístics la fan més pròpia de Martorell que de Cordoní, de gustos més medievalitzants. D'altra banda no és el primer cop que un arquitecte municipal signa projectes d'altres arquitectes que, o bé per manca de titulació o bé per facilitar els tràmits de la construcció, deleguen la direcció de l'obra. Un cas similar és la Casa Coll i Regàs de Mataró, obra de Puig i Cadafalch si bé el projecte duu la signatura de Antoni M. Gallissà, amic de Puig i Cadafalch i en qui delegà sovint la direcció i tramitació d'algunes de les seves obres. O el de M. J. Raspall i E.M. Balcells, companys i cosins, els quals també es van intercanviar alguns projectes de Granollers i Cerdanyola.

femenina, que suporta el balcó i tribuna, el treball del ferro forjat de reixes i baranes i els esgrafiats de les façanes. En el mateix carrer Joan Prim, a pocs metres, s'hi troba la casa de Josepa Ganduxer, construïda l'any 1912 segons projecte de l'arquitecte Alexandre Soler. Una casa entre mitgeres de la que es significa el potent ràfec de coronament que emmarca la galeria de la planta superior, els revestiments ceràmics, els esgrafiats i els elements esculpats de l'arc de la portalada.

De fet, i com exemple Granollers, cal assenyalar la febre constructora del moment, tal i com es recull en la premsa de l'època, que a més posa de manifest una altra aspecte a destacar: la plena acceptació, a inicis del segle XX, del gust modernista per part de la població.⁵

Però l'arquitecte més paradigmàtic del Vallès Oriental serà sens dubte Manuel Joaquim Raspall, i per defecte, el que millor pot exemplificar l'arrelament a un entorn i l'aportació dels anomenats arquitectes de segona generació a l'expansió del modernisme fora de Barcelona i més enllà de l'arquitectura. Alhora il·lustra la lenta transformació d'un estil, el modernisme, cap els nous postulats estètics del noucentisme sense solució de continuïtat.

Manuel J. Raspall i Mayol (Barcelona 1877- la Garriga 1937), fill de mare garriguenca, d'infant passava els estius a la casa materna de la Garriga, municipi i comarca en el qual acabaria arrelant social i professionalment. De fet, esdevindrà arquitecte municipal dels municipis de l'Ametlla (1906), Cardedeu (1904), la Garriga (1906), Granollers (1907), Caldes de Montbui (1909), el Figaró-Montmany, i Montmeló (1924), municipis en els

⁵ “ és notable l'afició i el bon gust que es desperta en aquesta vila per la construcció d'edificis urbans. Entre aquesta mena d'obres, cal citar en primer termes la façana nova de la casa de D. Miquel Blanxart, que serà sumptuosa.(...). De vistós efecte és també la façana a punt d'acabar-se , de la casa de la senyora vídua de Clapés, acreditant el bon gust de l'arquitecte don Manel J. Raspall (...)Totes aquestes construccions i altres que s'han fet en aquests darrers anys, donen una faisó nova a la vila, que si té algunes notables construccions d'altres temps, en té també ara de ben apreciades del nostre temps.” *La Veu del Vallès* 03/07/1904. p. 8. Fons Hemeroteca Municipal Josep Mora. Arxiu Municipal de Granollers.

quals concentrarà bona part de la seva obra, tant pública com privada, conferint una empremta personal a aquesta comarca.⁶

Raspall va estudiar a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona, creada tot just el 1875, i en ella va gaudir de mestres com Domènech i Montaner o Puig i Cadafalch, la influència del qual és notable en la seva primera obra, la casa Mayol o casa Raspall de la Garriga, iniciada just un any abans d'obtenir la titulació oficial, el 1903. És tracta de la rehabilitació de la casa materna, datada al segle XV, situada al nucli històric de la població, en el centre de la zona de l'aigua termal. La casa patia unes greus patologies i Raspall va optar per desmuntar-la, conservant-ne els finestrals gòtics. Va refer la volumetria, amb el paredat de totxo vist, recolzat en un sòcol de pedra, i va col·locar de nou els finestrals antics a la façana de la placeta, completant-los amb els de la façana al carrer dels Banys i amb la reproducció de l'arcada de la planta golf. El tractament dels materials –totxo i ferro forjat– així com els grans finestrals d'arc apuntat de la planta baixa recorden molt la casa Martí, coneguda com “Els Quatre Gats”, de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch a Barcelona, construïda l'any 1896.

L'any següent, el 1904, s'estrena a Barcelona reedificant la casa per a la família Fournier al barri de Sant Gervasi. I al mateix any va iniciar el primer encàrrec professional al Vallès: l'Alqueria Cloèlia a Cardedeu, la seva primera torre d'estiueig. El conjunt de casa-torre va incorporar una interessant tanca amb portalades i reixa de ferro forjat que encercla la casa, un colomar, una torre d'aigües que fa honor el nom d'alqueria i el magatzem garatge. En ella hi trobem per primera vegada la torre-mirador com element característic, i pràctic, present en bona part de les torres d'estiueig a les quals dona nom. Aquest element, sobrealçat, permetia, a més de gaudir de excepcionals vistes, disposar-hi a mitja alçada els dipòsits d'aigua que havien de permetre la comoditat de gaudir d'aigua corrent en les cuines i sales de bany, ambdues coses enteses com a una

⁶ El cas de Raspall al Vallès Oriental és similar al d'altres arquitectes també modernistes que desenvoluparan bona part de la seva obra en territoris determinats, bé per relacions familiars, bé pel fet d'esdevenir-ne arquitectes municipals. Exemples en són Moncunill a Terrassa o Puig i Cadafalch a Argentona i Mataró, per citar-ne dos.

modernitat. Altres elements que destaquen en l'Alqueria són les fonts revestides de trencadissa ceràmica, els medallons amb esgrafiats decoratius i les impostes ceràmiques de doble filet, així com l'estucat carreuat. Tots ells seran presents en bona part de l'obra de Raspall i esdevindran constants i elements definidors del seu estil, al menys en la primera etapa de llenguatge plenament modernista. Del seu interior cal assenyalar el disseny dels vitralls emplomats i el parquet de marqueteria amb dibuixos florals en la planta pis.

Una obra destacada de M. J. Raspall al Vallès Oriental serà la reforma de la masia de can Xammar de Dalt, datada del segle XIV i transformada i ampliada l'any 1908, per a Joan Millet germà de Lluís Millet fundador de l'Orfeó Català. La intervenció a can Xammar, avui can Millet de Baix, va ser una de les reformes més contundents de Raspall i amb tot, hi és destriable el respecte i l'interès de l'arquitecte en preservar els trets més significatius de l'antic mas. Es va mantenir la volumetria de la masia, afegint un cos de ponent, diferenciat per l'ús del totxo com acabat, i la torre-mirador que conté l'escala. Però es van mantenir i reincorporar, igual que havia fet uns anys abans a can Raspall, els finestrals gòtics originals i el portal adovellat. De la casa cal senyalar el treball de ferro forjat de les reixes de les finestres de planta baixa, la singular i treballada barana de coronació de la coberta de la torre, les pilastres del capcer de la façana o els barrets de xemeneia, aquí amb decoració ceràmica en trencadís. A l'interior destaca la llar de foc, que simula de manera estilitzada un drac, presidida per un plafó ceràmic dedicat a la verge de Montserrat, i el conjunt dels delicats vitralls de les finestres de planta baixa, de la planta primera i la torre. L'obra va ser prou celebrada en la premsa del moment "mereixent la felicitació de tothom per haver sabut, tant bé, harmonitzar la grandiositat dels edificis amb la tònica general del país"⁷ i fins i tot va merèixer una festa d'inauguració⁸. Pocs anys després, a la dècada dels anys 1930, el periodista i diplomàtic Eugeni Xammar, fill de l'Ametlla del Vallès i nascut a l'antic

⁷ *El Vallès Setmanari autonomista* 05/05/1906, p.3. Fons Hemeroteca Municipal Josep Móra. Arxiu Municipal de Granollers .

⁸ *El Vallès Setmanari autonomista* 23/06/1906, p. 3. Fons Hemeroteca Municipal Josep Móra. Arxiu Municipal de Granollers .

mas Xammar, la criticaria aferrissadament. Un símptoma de com el Modernisme va passar de la plena acceptació a ser avorrit i detestat⁹.

<<Fig 3>>

Una altra obra a destacar serà la transformació d'una antiga casa de cos a la Plaça de la Porxada de Granollers: la casa Clapés (1907). La reforma concentra en façana tot el repertori modernista de l'arquitecte amb els invariants de medallons, impostes, aplicacions ceràmiques, ferro forjat en reixes i vitralls emplomats. És el darrer edifici en l'obra de Raspall en el que utilitza d'una manera contundent el llenguatge propi d'aquesta primera etapa modernista i l'única obra que incorpora, visible, la seva signatura, amb la grafia modernista "M. J. Raspall, arquitecto". Intervencions similar, però menys decoratives, seran les reformes d'antigues cases de poble a Cardedeu. La casa de Carme Golferichs (1908) al carrer Hospital, en la que destaca un interessant conjunt de vitralls emplomats a l'interior; la casa per a Francesca Arquer (1908) en la plaça de l'Església, coronada amb un capcer sinuós - si bé restaurat el 1926 - i la casa per a Antoni Clavell i Bot (1908) a la mateixa plaça, aquesta però acabada amb un capcer esglaonat.

Manuel Joaquim Raspall amb molt poc temps va esdevenir l'arquitecte de referència al Vallès Oriental. Reconegut i valorat per clients de diferents classes socials va rebre nombrosos encàrrecs aquí impossibles d'enumerar¹⁰, fins al punt que va acabar establint despatx a la Fonda Europa de Granollers i al mateix Balneari Blancafort. D'altra banda, el seu arrelament a la comarca el va portar a ser un membre actiu, i de prestigi, en les tertúlies i activitats culturals. Entre aquestes val la pena significar la seva col·laboració en la segona

⁹ "Joan Millet (cotonaire i germà de Lluís Millet, director de l'Orfeó Català), comprador que fou de la finca, en va confiar la restauració a un arquitecte modernista del Vallès que portava el cognom simbòlic de Raspall. Un cop de raspall —per dir-ho així— fou suficient per a transformar una magnífica i gegantina masia, de dos vessants, en una mena de mona de Pasqua que encara avui fa esgarriar totes les persones sensibles." Eugèni XAMMAR PUIGVENTÓS, *Seixanta anys d'anar pel món*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 1975, p-30-31.

¹⁰ Son prop de 300 les obres i projectes identificats com a propis de Raspall, tant en l'àmbit públic com privat. Un inventari d'aquestes es pot seguir a través del catàleg de l'exposició que li va dedicar la Fundació "la Caixa" al Centre Cultural de Granollers del 12 de març a l'11 de maig de 1997.

festa modernista del “Teatre de la Naturalesa” de la Garriga, celebrada a finals de l’agost de 1914¹¹ al Bosc Gran de can Tarrès.

Del bast conjunt de la seva obra mereix especial atenció el conjunt d’edificacions de la Garriga, que conformen el que s’ha anomenat les “mansanes raspall”¹². La segona mansana, cronològicament parlant, és la formada per dues cases: la de Fèlix Fages, bastida segons projecte de l’any 1908, i la casa Llorens de l’any 1906. La primera és un edifici en cantonada, de grans proporcions. La segona, la Llorens, situada a la cantonada amb el carrer de Blancafort, destaca pel tractament de les façanes, acabades en paredat vist, i un gran plafó ceràmic amb la inscripció “Any 1907” revestit de trencadissa ceràmica coronant la façana de migdia.

Però la més destacada és sens dubte la que es coneix com a quarta “mansana raspall” un conjunt d’alt valor arquitectònic, artístic i urbanístic únic a Catalunya declarat Bé Cultural d’Interès Nacional el 1997. Conformen la mansana les cases per a Juli Barbey, “La Bombonera”, la “Torre Iris” i la torre per a Antoni Barraquer, amb una cronologia que va del 1910 al 1913. Totes elles comparteixen el mateix llenguatge, materials, tècniques i acabats –el sòcol de pedra, els estucats i esgrafiats, el ferro forjat de baranes i reixes, el vogit de les persianes de fusta de llibret, els revestiments ceràmics i el trencadís, les teules vidrades amb dibuixos en greca, els vitralls emplomats així com la presència de les torres

¹¹ A la Garriga es van esdevenir dues edicions del que es va anomenar “Teatre de Natura”, ambdues al bosc de can Terrès. La primera, el 1911, s’hi estrenà l’obra *Flors de Cingle*, d’Ignasi Iglesias; en la segona i última, el 1914, l’obra estrenada va ser *La Viola d’or* d’Apel·les Mestre. A Cardedeu, el 1915 la colònia d’estiuejants va organitzar una tercera festa al bosc de Vilalba, amb la representació de la sarsuela *Maruja* d’Amadeu Vives. Les tres van gaudir d’un notable ressò i èxit de públic. Vegeu al respecte l’article de Francesc VINYES “Arquitectura Efímera. Festes del Bosc Teatre de la Naturalesa, 1911 i 1914”.

¹² Hem anomenat “mansana Raspall” a les illes en que totes les edificacions són degudes a Raspall. A la Garriga hi hagueren sis “mansanes Raspall”, la primera del 1906 i la darrera del 1916, tres d’elles situades a l’Passeig. Sols es conserva completa i quasi intacte la quarta cronològicament, del 1910-1912. Vegeu: Luís CUSPINERA: *La Garriga i les “mansanes Raspall”*. Lauro. Revista del Museu de Granollers, 1995, núm. 10, p. 33-38

mirador i les tanques de perfil ondulat, coronades en cada cas per diferent cromatisme ceràmic.

La primera casa, encarregada per la garriguenca Cecília Reig l'any 1910, nomenada "Torre Iris", era destinada a lloguer per a estiuejants. És l'única torre de Raspall concebuda com habitatges independents, que es comuniquen a través d'una escala de veïns situada en la torre mirador. El color predominant és, en aquest cas, el groc i ocre i hi destaca el singular balcó corregut de la façana nord, que enllaça amb el balcó triangular revestit de trencadís, únic en l'obra de Raspall. "La Bombonera", casa de lloguer entre mitgeres, promoguda l'any 1910 per Cecília Reig, és la més petita i l'única entre mitgeres del conjunt. Destaca pel seu delicat tractament dels esgrafiats, vogits i vitralls emplomats, dins la gamma dels verds, i com a element singular cal senyalar el treballat fanal de ferro forjat del peu de l'escala exterior.

Però l'obra més significativa de tot el conjunt, i de tot el corpus de Raspall, és la casa per a l'industrial i polític barceloní, Juli Barbey, construïda el 1910. És la que ocupa un terreny més gran, amb pista de tennis inclosa. En la façana de migdia hi destaca la galeria de planta baixa i la pèrgola de la planta pis, així com el rellotge de sol del mosaïcista Lluís Bru, amic i col·laborador de Raspall des del 1908. La presència de Bru a la casa Barbey serà notable, i a ell es deuen els revestiments i decoracions ceràmiques de les columnes del porxo d'entrada i del vestíbul, així com tots els aplics ceràmics decoratius – alguns d'ells amb solucions idèntiques a les utilitzades al Palau de la Música de Barcelona – i especialment un interessant plafó de mosaic dedicat a Sant Jordi segons dibuix de Joan Triadó, ubicat a la façana de tramuntana. A l'interior cal senyalar el vestíbul d'entrada amb l'escala central i l'important conjunt de vitralls emplomats. Dels elements mobles que encara es conserven són rellevants la làmpada del menjador - una singular peça en la que es combina el treball del ferro forjat amb el vidre emplomat i gravat - i la llar de foc presidida per un fragment del poema *L'emigrant*, de Jacint Verdaguer. En el jardí hi trobem diferents elements que completen el conjunt: una font brollador amb revestiment ceràmic, un petit conjunt de gàbies per a ocells o un pantocràtor ceràmic emmarcat amb un esgrafiats d'estels, a més de fonts i parterres.

La darrera torre de la mansana, encarregada pel notari Antoni Barraquer l'any 1912, és una obra més mesurada en la forma i els acabats, en la que dominen els colors ocre i el blau. En ella s'hi comença a fer evident l'abandó progressiu del llenguatge modernista de Raspall, per donar pas a una estètica més acord amb el nou corrent que s'havia anat imposant, el noucentisme.

<<Fig 4>>

Manuel Joaquim Raspall, i com ell altres arquitectes de la mateixa generació, evolucionaran de manera pausada cap a nous postulats amb obres de transició, ja tardanes segons la cronologia oficial del Modernisme. Exemples en són la casa Marc Viader (1917-1922), la casa per a Joan Balvey (1915), la Casa Ricós (1915) i més netament la Casa per Amadeu Borràs (1932), totes elles a Cardedeu. Cal destacar en aquest sentit i com a obra singular de transició el Cementiri Municipal de Cardedeu (1918), un dels conjunts –tanca, panteons, agrupacions de nínxols, mobiliari- d'arquitectura funerària històrica més interessant i singular del país.

I és que l'empremta del Modernisme havia arrelat i, interpretada i mesurada a les possibilitats de cada client, es va mantenir encara un temps més. Arquitectes, però sobretot artesans amb qui havien treballat, continuaran satisfent la demanda d'una clientela que continuarà fidel al gust de finals de segle. Així és fa evident en bona part de cases més modestes, la majoria per a vilatans, que mantenen elements decoratius i formals dins l'estètica modernista, allargant així el temps de vida d'aquest estil més enllà de les cronologies oficials.

És avui, el modernisme d'estiueig al Vallès Oriental, un estil que confereix caràcter a aquesta comarca i que esdevé un dels seus atractius turístics i culturals, posat en valor a través de rutes i visites als principals elements i especialment a l'obra de Manuel Joaquim Raspall.

Bibliografia

Lluís CUSPINERA - Pere MUÑIZ – Francesc GARCÍA. *Manuel J. Raspall: arquitecte municipal, La Garriga, 1906-1937*, Àrea de Patrimoni de l'Ajuntament de La Garriga. 2006.

Carme CLUSELLAS: *Estius a Cardedeu*. Ajuntament de Cardedeu. Patronat Municipal del Museu Arxiu Tomàs Balvey. Cardedeu, 2003.

Lluís CUSPINERA- Carme CLUSELLAS *El Modernisme d'estiueig al Vallès Oriental*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 2001.

Carme CLUSELLAS – Lluís CUSPINERA: “Can Millet de baix”. Lauro. Revista del Museu de Granollers, 19, 2000, pàg. 93-99.

M. J. Raspall, arquitecte (1877-1937) (catàleg de l'exposició, Granollers, Centre Cultural “la Caixa”1997). Barcelona. Fundació “la Caixa” 1997.

Carme CLUSELLAS – Lluís CUSPINERA: “Cementiri municipal de Cardedeu”. Lauro. Revista del Museu de Granollers, 12. 1996, pàg. 93-99.

Lluís CUSPINERA: *La Garriga i les “mansanes Raspall”*. Lauro. Revista del Museu de Granollers, 10, 1995, p. 33-38

Lluís CUSPINERA: *Manifestacions de l'arquitectura modernista a la Garriga (1900-1912)*, la Garriga,1988.

Lluís CUSPINERA. *Manifestacions de l'art modernista a la Garriga: (1913 - 1926)*, Contrapunt. 1988.

Lluís CUSPINERA. *La Garriga: guía arquitectónica* . Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears, Obra Cultural. Barcelona, 1978.